

ISSN 2587- 2001 e-ISSN 2618-6187

ANASAY

3 Aylık Ulusal Hakemli - Süreli Dergi -Yıl:4 – Sayı:13 - Ağustos 2020

koynunda büyüdük

KITA AVRUPASI FELSEFESİNDE POSTYAPISALCI EDEBİYAT KURAMININ YERİ VE ÖNEMİ

THE PLACE AND IMPORTANCE OF POSTSTRUCTURALIST LITERATURE THEORY IN CONTINENTAL PHILOSOPHY

DOI: 10.33404/anasay.732672

Çalışma Türü: Araştırma Makalesi / Research Article¹

İsa KAYIHAN*

ÖZ

Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisinde değerlendirilen postyapısalcılık 20. yüzyıl düşünce dünyasında etkili olmuştur. Postyapısalcılık, Jacques Derrida'nın yapıbozum eleştirisi yöntemi üzerinde şekillenir. Yapıbozum yöntemiyle Derrida, Saussure'un yapısal dilbilim teorisine metnin anlamının döngüsel ve sonsuz olduğu gerekçesiyle karşı çıkar. Yapıbozum yöntemi tarihten psikanalize kadar birçok alanda kullanılan bir yöntem olarak dikkat çeker. Postyapısalcı felsefeyi ayrıcalıklı kılan ise Batı felsefesi düşüncesinin önemli kavramlarından metafiziğe karşı ortaya koyduğu eleştiridir. Derrida, yapıbozum eleştirisi yöntemiyle edebiyat teorisi üzerinde, edebiyat kavramı ve edebî metin inceleme yaklaşımıyla bir farklılık ortaya koymuştur. Bilimsel metin ile edebî metnin birbirinden farksız olarak incelenebileceğini göstermiştir. Çalışmamızda postyapısalcılığın Kıta Avrupası felsefesindeki yeri ve öneminin daha iyi kavranması amacıyla Kıta Avrupası felsefesi hakkında bilgi verilmiştir. Kuramın

1- Makale Geliş Tarihi: 05.06.2020 Makale Kabul Tarihi: 23.08.2020

* Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, edebiyatci20@yandex.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-9910-5176>

aynı zamanda yapısalcı dilbilim kuramı biçim özellikleri üzerine inşa edilmesi dolayısıyla da daha iyi anlaşılması için yapısalcılık derinlemesine ele alınmıştır. Özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısında etkili olan postyapısalcılığın, dil alanına getirdiği önemli eleştiriler ve Batı felsefesinin sesi önceleyen fikrine neden karşı olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Postyapısalcı felsefenin, metni yapıbozuma uğratarak anlamı ertelemesinin ve kesin, mutlak bir anlam yerine çok anlamlılığın savunmasının felsefe tarihi açısından önemi vurgulanmıştır. Bu çalışmamızla postyapısalcı edebiyat kuramının Kıta Avrupası felsefesi içerisindeki yeri ve önemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Postyapısalcılık, yapısalcılık, göstergebilim, Jacques Derrida, yapıbozum, difference, metafizik.

ABSTRACT

Poststructuralism, which is considered within the tradition of continental European philosophy, was influential in thought of the world of twenty-century. Poststructuralism takes shape on Jacques Derrida's method of deconstruction criticism. With the deconstruction method, Derrida opposes Saussure's theory of structural linguistics on the grounds that the meaning of the text is cyclical and infinite. The deconstruction method stands out as a method used in many fields from history to psychoanalysis. What makes poststructuralist philosophy privileged is its criticism against metaphysics, one of the most important concepts of Western philosophy thought. Derrida has revealed a difference between the concept of literature and the approach of literary text examination on the theory of literature with the method of deconstruction criticism. He has shown that the scientific text and the literary text can be studied without any difference. In our study, information about continental European philosophy was given in order to gain a better understanding about the place and importance of poststructuralism in continental European philosophy. Structuralism has been studied in depth in order to understand better the theory as well as to build on the form characteristics of structuralist linguistics theory. It has been tried to explain why poststructuralism, which was particularly influential in the second half of the twentieth century, brought important criticisms to the field of language and why Western philosophy opposed the idea of prioritizing sound. The importance of poststructuralist philosophy, deferring meaning by deconstructing text and advocating multilateralism instead of a definite, absolute meaning has been emphasized in

the history of philosophy. In this study, the place and importance of poststructuralist literary theory in continental European philosophy was examined.

Keywords: Poststructuralism, structuralism, semiology, Jacques Derrida, deconstruction, difference, metaphysics.

Giriş

1.Çağdaş Felsefede Kıta Avrupası Felsefesinin Yeri

Çağdaş felsefenin iki farklı yönelimi bulunmaktadır: Kıta Avrupası felsefesi ve analitik felsefe. David West, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş adlı eserinde Kıta felsefesi olarak da adlandırılan Kıta Avrupası felsefesi teriminin, “yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, İngilizce konuşan dünyadaki akademik felsefeye hâkim olan ‘analitik felsefe’ nin genellikle tam karşısında yer alan bir dizi düşünür ve felsefî yaklaşımı ifade ettiğini” belirtir. (West 2020: 15,16) Kıta Avrupası felsefesi teriminin çağdaş felsefe içerisindeki yerini aydınlatmak adına analitik felsefe hakkında bilgi verecek ve bu iki çağdaş felsefe geleneğini karşılaştırmalı olarak ele alacağız.

“Analitik felsefe 20.yüzyılda özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri’nde çok etkili olan ve dil üzerinde yoğunlaşarak, olgulara ya da anlamlara uygun düşecek en iyi ve en dakik mantıksal formu bulmak için tümceleri ya da kavramları veya dilsel ifadeleri analiz etme işiyle uğraşan felsefî akım; felsefenin kendi alanı içine giren problemleri kesin sonuçlu olarak çözecek biricik yönteminin felsefî analiz ya da kavram analizi olduğuna inanan çağdaş düşünce geleneğidir.” (Cevizci 1999:46)

Bertrand Russell (1872-1970) ve George Edward Moore (1873-1958), analitik felsefenin kuruluşunda ve gelişmesinde etkileri olan önemli düşünürlerdir. Adı anılan düşünürlerin 20.yüzyılın başlarında kendilerini içinde buldukları ve karşısında durdukları felsefî yaklaşımları genel anlamda idealizm –Kantçı metafizik anlayışı- olarak ifade edebiliriz. Yaşadıkları dönem içerisinde idealist metafizik baskın bir felsefî yaklaşım olarak adından söz ettirir. Russell ve Moore, idealizme karşı çıkararak 20. yüzyılın başlarında analitik felsefenin kurucusu rolünü üstlenmişlerdir. Russell, felsefî analiz yöntemini akademik felsefenin temel yöntemi haline getirerek çalışmalar yapmıştır. Onun analitik felsefe açısından önemini, bu alanda çalışmalar yaparak analitik felsefeye katkı sunan birçok düşünürü etkilemesiyle açıklayabiliriz. O, analitik felsefe alanında çalışma ya-

pan düşünörlere yaptığı çalışmaların yeni y6nelimler içermesi ve tartışma alanları oluşturması durumlarıyla tesir eder. Russell ve Moore idealizmin karşısına realizmi koyarak bu felsefi yaklaşımı tenkit ederler. 6zellikle “*Russell, felsefenin mantığı ve bilimi kullanarak karmaşık felsefi sorunları basit bileşenlerine ayırması gerektiğini savunuyordu.*” (itil 2012: 58) İlk d6nemlerde Russell ve Moore, “*g6ndelik yaşamda karşımıza çıkan nesnelere varlığına*” inanmamız gerektiği d6şüncesinde birleşirler. Ancak daha sonraki d6nemlerde Moore, sağduyulu bir gerçekliği benimsemişken Russell’ın aşırı gerçekçi tutumunu terk ettiği ve g6ndelik yaşamda karşımıza çıkan nesnelere ilgili g6r6şlerini mantıksal atomculuk adıyla bir kuramda topladığı g6r6l6r. Russell’ın matematik felsefesi, ahlak felsefesi, bilim felsefesi, gibi alanlarda çalışmaları olmuştur. Ayrıca mantıksal atomculuk ve belirli betimleyiciler kuramlarını ortaya koymuştur. Belirli betimleyiciler kuramı, analitik felsefe açısından 6nemli bir kuramdır. Bu kuramın analitik felsefe 6zerindeki 6nemi ise ele alınan y6ntem biçiminin bu kuramla belirlenmesinden kaynaklanır. Russell dilin mantığının doğru bir biçimde idrak edilememesini, gerçekte bulunmayan nesnelere bir t6r varlık verme zorunluluğuna bağlar ve bu sebeple belirli betimleyiciler kuramını geliştirir. Russell bu kuramıyla “*Platon’un dikkat çektiği var olmayandan bahsederken, var olmayanın var olduğuna g6nderme yapmanın zorunluluğundan kaynaklanan paradoksa da bir 6z6m getirmektedir.*” (itil 2012: 60) Belirli betimleyiciler kuramı yaygın bir kabul g6rmesine rağmen isimlerin belirleyici betimleyiciler olarak yorumlanması konusunda bir fikir birliği sağlanamamıştır.

Kıta Avrupası felsefesinin geçmişi İmmanuel Kant’a (1724-1804), Kant’a y6nelik Hegelci eleştirilere ve Hegel’le (1770-1831) birleştirilen tepkilere g6t6r6lebilir. Kant’ın felsefi anlayışı bilimi temellendirme ile ahlakın ve dinin akla uygunluğunu savunma 6zerine kuruludur. Kant zikredilen felsefi anlayışı gerçekleştirmek için Descartes’in akla uygunluğundan ve Hume’un kuşkuculuğundan 6nemli g6rd6đ6 kısımları birleştirerek transendental idealizm olarak adlandırdığı bilgi kuramını geliştirmiştir. Transendental idealizm “6zel olarak, felsefede t6m bilgilerimizin temel a priori ilkelerini keşfetmek 6zere, deneyimin ya da tecr6be edilenin 6tesine geçen, onu aşan bakış açısı, felsefe t6r6d6r.” (Cevizci 1999: 858) Kant’ın transendental idealizmi yani transendental felsefe, deneyimin aklın faaliyetlerine bağlı olduğunu savunur. Kant’ın bu kuramı sonraki d6nemlerde genişletilerek Alman idealizmini ifade etmek için kullanılmıştır. Transendental idealizmi benimseyen d6ř6n6rlere felsefi gerçeklere akılla

ulaşılacağını savunmuşlardır. Transendental idealizm kuramının tanımında geçen *a priori* kavramı ise bilginin tek tek deneyimler aracılığıyla kazanılmadığını ancak evrensel olarak doğru olduğunu ifade eder.

Kıta Avrupası felsefesinin kuruluşunda daha doğrusu ortaya çıkışında etkili olan bir diğer düşünür ise Hegel'dir. Kant bilginin mümkün olmasını aklın *a priori* kategorileri ile bilginin formlarını sağlamasına bağlar. “*Kant, aklın sınırları içerisinde bir tür metafiziğin olanaklı olduğunu düşünüyordu. Kantçı metafiziğin merkezinde ise Kant'ın sentetik a priori olarak adlandırdığı yargılar yer alıyordu.*” (Çitil 2012: 27) Kant'a göre *a priori* kalıpları insandan, kalıpların içeriği dış dünyadan, insan haricindeki gerçeklikten oluşmaktadır. İnsan zihni bilgiyle (*a priori*) deney dışında olan formları, kategorileri oluşturur, formların içeriği ise insandan bağımsız olarak dış dünyadan gelir. Hegel, bu aşamada bilginin formları kadar içeriğinin de zihnin ürünü olması gerektiğini savunur. Bu düşüncesiyle Hegel, bilginin tüm yönleriyle zihnin ürünü olduğunu söyler. Hegel'e göre insan bilgide kendinden bağımsız olan bir dünyayı deneyimlemektedir. İnsanın bilgide kendinden bağımsız olarak deneyimlediği bu dünyadaki zihnin ürünü, insan tarafından oluşturulan bir ürün değildir. Hegel buradan şu sonuca ulaşır, dünyayı oluşturan ve bilgimiz ile yetebildiğimiz, erişebildiğimiz nesnelere ölümlü olan insanın zihninin ürünü değildir. “*Bilginin nesnelere ve dolayısıyla bütün bir evren mutlak bir öznenin, mutlak bir Zihin, Akıl ya da Tinin ürünüdür.*” (Cevizci 1999: 403) Hegel'in burada ifade ettiği mutlak Zihin, Akıl ya da Tin, Tanrı'dır. Bu nedenle Hegel'in idealizmi Kant'tan (transendental idealizmden) farklı olarak diyalektik idealizmdir. Diyalektik görünen dünyadaki bütün farklılıkların bir olduğu metafizik bir düşünce akışı, mutlak Tin (Geist) ise var olan bütün evreni üzerinde bir hale getirendir. Hegel, Kant'ın birçok düşüncesini benimsemesine rağmen ona karşı olarak ortaya çıkmıştır. Nesnel gerçekle insan aklını birbirinden tamamen ayrı tutan ve aralarına aşılmaz bir ket koyan Kant'ın aksine Hegel, nesnel gerçekle insan aklını bir tutar.

Kıta Avrupası felsefesi ile analitik felsefeyi birbirinden kesin çizgilerle ve derin farklılıklarla ayırmak mümkün değildir. Bu felsefe geleneklerini benimseyen düşünürleri birer akraba olarak gördüğümüzde akrabalık bağı güçlü olanların birbirine taraf olarak beraber hareket ettiğini ifade edebiliriz. Bundan dolayı yeter seviyede yani yaklaşık olarak benzerlik ve farklılıklardan yola çıkarak akrabalar arasında kriterler oluşturabiliriz, felsefe geleneklerini de yaklaşık olarak belli kriterler çerçevesinde birbirinden ayırabiliriz. Örneğin Kıta Avru-

pası geleneğini benimseyen bir düşünürün metniyle analitik felsefe geleneğini benimseyen bir düşünürün metnini okuduğumuzda farklılığı kavrayabiliriz. Düşünürler ve eserleri birbirlerine hatırı sayılır bir seviye yakın de ise aynı gelenek içinde olduklarını söyleyebiliriz.

Felsefi gelenek mensuplarının birçok ortak yönü olabilir. Bunları yaklaşık olarak felsefe yapma yöntemi, ele alınan konular, ana temaların alındığı düşünürler, ana felsefi doktrinler, dönem benzerliği ve belli bir dini gelenekten, milletten çıkmış olmak gibi başlıklar altında toplayabiliriz. Ancak bu ortak yönlerin geleneği benimseyen bütün düşünürlerde görüldüğünü söylemek mümkün değildir. Azami düzeyde ortak ölçütlere sahip olan düşünürler aynı gelenek içerisinde değerlendirilmelidir. Bununla birlikte karşıt geleneğin özelliklerini taşımasına rağmen o geleneğe mensup olmayan düşünürlerin de bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Bu nedenle Seferoğlu, çağdaş felsefe gelenekleriyle ilgili çalışmasında karşılaştırma ölçütlerini daha özele indirgeyerek şu şekilde belirlemiştir: “İşlenen konular, yakın olunan bilimler, üslup, felsefe tarihine verilen önem, hayata dokunma kaygısı, sanatın felsefeyle ilişkisi, siyaseten nötrlük, coğrafya, soru odaklılık / filozof odaklılık, bilim hakkında iyimserlik.” (Seferoğlu 2019) Çalışmamızda Seferoğlu’nun karşılaştırma ölçütlerine ve bu noktadaki düşüncelerine bağlı kalınacaktır.

Felsefi geleneklerin birinin diğerine göre daha üstün ya da başarılı olduğunu söylemek yanlış bir kanıdır. Çağdaş felsefe geleneklerinden bahsetmemizin nedeni çalışmamıza konu olan postyapısalcı edebiyat kuramının Kıta Avrupası felsefesindeki yeri ve öneminin daha iyi kavranmasını sağlamaktır.

Kıta Avrupası felsefesi ile analitik felsefe geleneğini işlenen konular açısından ele aldığımızda epistemoloji, insanın evrendeki yeri, dil gerçek ilişkisi, değer, din vb. konuların iki felsefe geleneğinde de ele alındığı görülür. Benzer konuların ele alınması konuların derinine inildiğinde farklılıklar olmayacağı anlamına gelmemektedir. Yani ele alınan konuları özelleştirerek üzerine düşündüğümüzde konu hakkında sorulan sorular ve sorunu ele alış biçimlerinde farklılıklar söz konusudur.

Çağdaş felsefe geleneklerinin ele aldıkları konular farklı bilim dalları içerisinde yer almaktadır. Analitik felsefe mensubu düşünürler daha çok doğa bilimlerine matematik, fizik, mantık ve biyoloji alanlarıyla, Kıta felsefesi mensubu düşünürler ise daha çok sosyal alanlar olarak niteleyebileceğimiz sosyoloji,

tarih ve edebiyat alanlarıyla ilgilenirler. Buradan da anlaşılacağı üzere bilim alanları bakımından ilgi alanları farklılık göstermektedir.

Felsefe geleneklerinin bir diğer ayrım noktası düşünürlerin konuları ele alış biçimleri yani üsluplarıdır. Kıta Avrupası felsefesi düşünürleri anlaşılabilirlik bakımından üzerine düşünülmesi gereken eserler kaleme almışlardır. Eserler anlaşılabilirlik düzeyleri bakımından zayıftır. Bundan dolayı da eserler farklı yorumlara açıktır. Analitik felsefede ise metinlerin anlaşılabilirlik düzeylerinin yüksek olduğu ifade edilebilir. Anlaşılabilirlik düzeylerinin yüksek olması düşünürlerin anlatımlarının kuru ve sıkıcı olduğu yönünde eleştirilere maruz kalmalarına sebep olmuştur.

Felsefenin insan hayatına dokunma amacı Kıta Avrupası felsefesi düşünürleri için yaygın bir gerekliliktir. Felsefe, onlara göre hayata yön vermelidir. Analitik felsefe düşünürleri felsefenin insan hayatına dokunması gerekliliğini önemsemeden hareket ederler, onlar daha çok akademik ayrıntıları ön plana çıkarırlar.

Sanat ve felsefe ilişkisi açısından Kıta Avrupası felsefesi ve analitik felsefeyi ele aldığımızda çok derin bir ayrımın olduğuna şahit oluruz. Analitik felsefe düşünürleri sanatın yani müzik, edebiyat, sinema, mimarî gibi sanatsal alanların felsefeye herhangi bir katkısı olmadığı düşüncesine sahiptirler. Kıta Avrupası düşünürleri için ise sanatın felsefeyle ilişkisi oldukça önemlidir. Resim, şiir, roman, mimarî vb. alanların eleştirisine ve analizine Kıta Avrupası felsefesi düşünürlerinin sıkça değindikleri, öğretilerinde bu alanlarla ilgili çalışmalarına yoğun bir biçimde yer ayırdıkları görülür. Kıta Avrupası felsefesi düşünürlerinde sanat felsefe ilişkisinin kesif bir biçimde yer almasının nedeni onların sanatı felsefe yapma yönteminin bir unsuru olarak görmelerinden kaynaklanır.

Siyasî düşünce, felsefe ilişkisi düşünürlerin üzerinde durduğu bir konu olarak dikkat çeker. Kimi düşünürler güç, iktidar, özgürlük, hukuk vb. konuları ele alan siyasî kavramlar üzerinde çalışmalarda bulunmuştur. Kıta Avrupası felsefesi siyaset ilişkisine baktığımızda düşünürlerin siyasi olarak neleri önemseyip önemsemedikleri, siyasetin yaşamlarında neden olduğu olumsuzlukları, siyasi deneyimleri vb. durumlar onları felsefe yaparken etkileyen unsurlardır. Analitik felsefe mensubu düşünürler siyaset felsefe ilişkisine eserlerinde Kıta Avrupası felsefesi düşünürleri gibi yaygın bir biçimde yer vermezler, bu noktada çağdaş felsefe gelenekleri birbirinden ayrılır. Analitik felsefenin siyasete

karşı duruşunun tarafsız olduğunu söylemek mümkündür.

Felsefe yapma biçimi açısından soru ve düşünür odaklılık uzmanlaşma alanı açısından değerli bir konudur. Kıta Avrupası felsefesi düşünürleri çalışmalarında daha çok düşünür odaklı hareket ederler. Belli düşünürler üzerinde ciddi denilebilecek bir araştırma zamanı ayırarak çalışmalarını gerçekleştirirler. Bunlar Kant, Hegel, Foucault, Heidegger vb. Avrupa kıtası açısından önemli düşünürlerdir. Analitik felsefe geleneği ise düşünür üzerine odaklanmaktan ziyade sorular üzerinde durmaktadır. Sorular üzerine odaklanarak bu sorular konusunda kendilerini geliştirirler.

Bilim felsefe ilişkisi de felsefe açısından değer atfedilen konular arasında yer almaktadır. Çağdaş felsefe geleneklerinin bilime karşı takındıkları tavır birbirinden farklıdır. Analitik felsefe düşünürleri bilime karşı olumlu bir tavır takınırlar. Bilimin tarafsızlığı sağlama noktasında felsefeye yardımcı olduğu düşüncesindedirler. Ayrıca onlar gerçeklere ulaşılması, siyasî ya da sosyal ön yargıların ortadan kaldırılması için bilimi öncelikli bir konumda tutarlar. Lakin bu bilimi öncelikli konumda tutma ve ona güvenme durumunun bütün analitik felsefe düşünürlerinde geçerli olmadığını da belirtmemiz gerekmektedir. Kıta Avrupası felsefesi düşünürleri bilimin siyasî iktidarların elinde bir kukla olduğu fikrindedir, bilimin tarafsızlığı konusuna gelince onlar bilimin gerçeklik ve tarafsızlığına kuşkuyla yaklaşır. Kuşkuyla yaklaşmalarının altında bilimsel bilginin üretim sürecinde kişiselliğin, sosyal konumun ve ekonomik ilişkilerin etkin olduğunu düşünmeleri yatar.

Analitik felsefe Moore, Russell, Wittgenstein, Ryle, Ayer, Carnap, Quine ve Chomsky gibi düşünürler tarafından temsil edilen çağdaş felsefe geleneğidir. Pozitivizm analitik felsefenin temelini oluştururken, mantıkçı pozitivizm, mantıkçı atomculuk, analitik Marksizm ve sıradan dil felsefesi de analitik felsefenin içerisinde yer alan diğer düşünce akımları olarak dikkat çeker.

Kıta Avrupası felsefesi Hegel, Marks, Kierkegaard, Nietzsche, Husserl, Heidegger, Sartre, Gadamer, Habermas, Derrida, Foucault, Lyotard ve Baudrillard gibi düşünürler tarafından temsil edilir. Hegelci (diyalektik) idealizm, Batı Marksizmi, Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisi, varoluşçuluk, hermeneutik, fenomenoloji, yapısalcılık, postyapısalcılık ve postmodernizm gibi düşünce akımları ise Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisinde yer alır.

Çalışmamızda postyapısalcı, Berna Moran'ın deyimiyle yapısalcılık öte-

si edebiyat kuramının Kıta Avrupası felsefesi içerisindeki yeri ve önemini ele alınacaktır. Eagleton'un "20.yüzyılda, edebiyat kuramı cephaneliğinde edebiyat eserini bir mihlayışta sonsuza kadar sabitleyebilecek muazzam bir çivi olarak nitelediği" yapısalcılığın oluşum süreci ve tarihsel kökeni, postyapısalcılığın daha iyi kavranabilmesi ve kuramı ortaya çıkaran nedenlerin anlaşılması açısından ehemmiyetlidir (Eagleton 2017: 112).

2. Yapısalcılık: Dilin Gerçekliği

Dil üzerine yapılan çalışmaların 20.yüzyıl entelektüel birikiminin temelini oluşturduğu söylenebilir. İsveçli Dilbilimci Ferdinand de Saussure'ün (1857-1913) ölümünden sonra öğrencileri onun ders notlarını *Genel Dilbilim Dersleri* (1916) adıyla yayımlamıştır. Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisinde yer alan yapısalcılık bu eser üzerine bina edilmiştir. *Genel Dilbilim Dersleri*, yapısalcılığın temellendirilmesi konusunda önemli bir rol üstlenir. Berke Vardar, çevirisini yaptığı bu eserin ön sözünde eseri "değişik görünümeler sunan, bir yanıyla geçmişe kök salan, bir yanıyla çağını yansıtan, bir yanıyla da gücül bir geleceği satırları arasında saklayan, büyük kuramcının sözlü açıklamalarındaki yaratış çabasını hem çarpıcı kesinlemeleri, hem de yoruma açık duraksamalarıyla, yazılı anlatımın kendine özgü kalıplarına indirgeyen çok yönlü bir anıt" olarak ifade eder (Saussure 1998: 5). Yapısalcılığın başlangıcını bu esere bağlayabiliriz. Yapısalcılık, yapısal dilbilimle şekillenmiştir. Saussure'le birlikte Moskova Dilbilim Çevresi ve Prag Dilbilim Çevresi de yapısal dilbilim üzerinde etkilidir. Moskova Dilbilim Çevresi olarak kastedilen çevre aynı zamanda Rus biçimcileridir. Biçimcilik ile modern yapısalcılık arasındaki bağı Rus biçimcilerinin lideri olan Roman Jakobson (1896-1982) tesis etmiştir. Biçimcilik tam olarak bir yapısalcılık değildir ancak Saussure'ün yapısal dilbilime dair düşünceleri biçimciliği etkiler. Biçimcilik "edebî metnin temelindeki 'derin' yasalar ve yapılarla özellikle ilgilenmez." (Eagleton 2017: 121).

Jakobson 1915'te Moskova Dilbilim Okulu'nu oluşturduktan sonra 1920'de Prag'a göç eder ve burada 1926'da kurulan Prag Dilbilim Okulu'na katılır -bu okul biçimcilikten modern yapısalcılığa geçiş simgeler-, Prag'da İkinci Dünya Savaşı başlayana kadar yaşamını sürdürür. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla da Amerika'ya göç eder. "Yapısalcılık akımı Hegelci görüngübilimi yerine Kant ve 'Aklın Eleştirisi' sorunlarından kaynaklandı. Esasen, yapısalcılık 1920 yılında Georges Dumezil tarafından ortaya atılmıştı. Daha sonra

Claude Levi-Strauss'un çehresi altında toplandı." (Akay 2004: 45) Jakobson, Amerika'da Levi-Strauss (1908-2009) ile tanışır, böylece modern yapısalcılık Jakobson, Levi-Strauss ilişkisiyle önemli bir gelişim gösterir.

Levi-Strauss yapısalcılığı antropolojiye uygulamıştır. Yapısalcılık sadece dil alanında uygulanan bir yöntem değildir. Jacques Lacan (1901-1981) psikanalize uygular, bilinçaltının yapısının dilin yapısıyla benzer olduğunu savunur. Michel Foucault (1926-1984) *-Bilginin Arkeolojisi* adlı eserin sonunda gerçekleştirdiği monodiyalogla yapısalcı olmadığını ifade etse de- ilk eserlerinde yapısalcı olarak kabul edilir ve bilim tarihine yapısalcı yöntemle yaklaşır, Foucault misali yapısalcı yöntemle Marksizmi değerlendirmeye çalışan Louis Althusser de (1918-1990) kendini yapısalcı olarak görmez (Yücel, 2005: 18). Jacques Derrida (1930-2004) ise felsefe tarihi ve metinlerini yapısalcı yöntemle inceler. Ancak Derrida, Lacan ve Foucault'nun yapısalcılığı daha sonra postyapısalcılık adını alır.

Saussure, dili kendi içinde kendisi için ele alır. Onun dile yaklaşımının temelini dizge kavramı oluşturur. Dizge doğrudan kavranabilen bir nesne değildir, bir biçimdir. Dil üzerine araştırma yapmak isteyen bir bilim adamı dili bir nesne olarak önünde bulamaz. Çünkü dil bir nesne olarak değil farklılıkları/karşıtlıklarıyla anlaşılır. Bu nedenle o, dili dil/söz, eşzamanlı/artzamanlı, gösteren(biçim)/gösterilen(anlam), dizi (çağrışımsal)/dizim(sentagmatik) karşıtlıklarından hareketle irdeler. Saussure'ün dili karşıtlıklardan hareketle inceleme düşüncesi, dilbilim alanındaki araştırmaları daha ileriye götürecek olan yapısalcılığın temelini oluşturur.

Saussure'ün dilin kavranması için kullandığı bu ayrımların başında dil (langue)/söz(parole) karşıtlığı gelir. Saussure, Emile Durkheim'ın (1858-1917) toplumun bilimsel metotlarla nesnel bir biçimde incelenmesi gerektiği düşüncesinden etkilenir ve dilin, dilyetisinin toplumsal yanını, sözün ise dilyetisinin bireysel yanını oluşturduğunu ifade eder. Dil toplumsal bir olgu olduğu için bireyin dili yaratması ve değiştirmesi mümkün değildir. Söz, bireyin dili kullanmasıdır. Yani söz, dil sistemine toplumsal olana uyar, *"somut ve bireysel olan söz'ün arkasında, onu belirleyen soyut ve toplumsal bir sistem (yapı), dil vardır. Dilbilimin amacı bu yapıyı ortaya çıkarmaktır ve bunu yapmak için de söz'ü inceler."* (Moran 2013:188).

Dilin zaman içerisindeki ele alınışı artzamanlıdır. Yani dilin tarihî gelişi-

mini incelemek, dil üzerinde artzamanlı bir çalışma yapmaktır. Saussure, dili kendi içinde kendisi için ele alma düşüncesinden yola çıkarak dili belli bir zaman diliminde eşzamanlı olarak incelemeyi önerir. Eşzamanlı dil incelemesini, dilin sistemini anlamak için öğeleri arasındaki bağlantının oluşturduğu yapıyı aynı zaman diliminde açıklamak gerekliliğine inandığı için savunur.

“*Saussure dilsel birimi bir değer, dili de öğeleri kendi başlarına bir gerçeklik taşımayan, ancak başka öğelerle kurdukları bağıntılar içinde kavranılabilen bir göstergeler dizgesi olarak tanımlar.*” (Yücel 2005: 29). Her sözcük bir şeyi işaret ettiği için göstergedir. Gösterge çift yönlü değerdir. Her gösterenin bir göstereni (ses imgesi) ve bir gösterileni (kavramı/anlamı) vardır. Saussure, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin keyfi olduğunu ifade eder. Ona göre dil sistemindeki her gösterge diğerleriyle arasındaki fark ile anlam kazanır. Lacan, Saussure’ün gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin keyfi olduğu düşüncesine “*Ferdinand de Saussure gibi yetkin bir dilbilimci keyfilikten bahsedebilmiştir. İşte kayma budur: başka bir söyleme,- adını vererek açık açık söylersek- efendinin söylemine kayma. Keyfilik uygun kelime değil.*” (Lacan 2019: 38) diyerek karşı çıkar.

Saussure’e göre dilbilim açısından önemli olan bir diğer karşıtlık ise dizi (çağrışımsal)/dizim(sentagmatik)dir. Aynı düzeye bağlanan dil birimleri arasındaki düşey ilişki diziyi, yatay ilişki ise dizimi ifade eder. O, dil öğeleri arasındaki bağıntı ve ayrımların farklı olan iki alanda belirmediğini düşünür. Sözcükler konuşma esnasında -yatay düzeyde- birbirine bağlanarak dilin çizgiselliğinden dolayı bağıntılar oluşturur. Bundan dolayı iki öğeyi aynı anda söyleyemeyiz. Bu öğeler söz zinciriyle birbirine bağlıdır. Cümle içerisinde kullanılmayan ancak kullanılan sözcükle işlevsel bir bağı bulunan ve cümle içerisindeki sözcüğün yerine kullanılabilen sözcükler dizi(çağrışımsal) bağıntıyı oluşturur. Bu sözcükler her bireyde dili oluşturan iç gömünün bir parçasıdır (Saussure 1998: 181,182). Dizim (sentagmatik) ise bir cümle içerisinde bulunan sözcüklerin kendisinden önce veya sonra gelen diğer sözcüklerle olan yatay düzeydeki ilişkisini ve yatay düzeydeki konumunu ifade eder. Saussure’ün dizim/dizi ayrımı sözcüklerin anlamını ve cümle içerisindeki yerini kavrama açısından önemli bir karşıtlıktır. Bu nedenle de birçok kuramcı çalışmasında bu karşıtlıktan yararlanmıştı.

Çağdaş göstergebilimin bağımsız bir bilim dalına dönüşmesi Charles Sanders Peirce (1839-1914) ile gerçekleşir. Peirce, göstergebilim üzerindeki çalış-

malarını Amerika’da yapar. Onunla yakın dönemde Avrupa’da bu alan üzerine dilbilimci olarak yaklaşan Saussure, göstergebilimin Avrupa’da öncüsü olur. Biçimcilikten modern yapısalcılığa geçişin simgesi olan Prag Dilbilim Okulu’nun çalışmalarıyla yapısalcılık göstergebilimle (semiology) iç içedir. Saussure’ün göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim dalı olarak düşündüğü göstergebilim, göstergelerin sistematik olarak incelenmesidir. Edebî yapısalcılar göstergeleri sistematik olarak ele alırlar. Peirce’e göre üç tür temel gösterge bulunmaktadır. Bunlar ikonik gösterge, dizinsel gösterge ve (Saussure’ün de ifade ettiği gibi) simgesel göstergedir. Göstergebilim üzerinde bu tasnife benzer birçok sınıflama görmek mümkündür. Göstergebilim alanında şiir üzerine yaptığı çalışmalarıyla dikkat çeken bir diğer dilbilimci ise Rus göstergebilimci Yuri Lotman’dır (1922-1993). “*Lotman’a göre şiirsel metin bir ‘sistemler sistemi’, ilişkiler ilişkisidir.*” (Eagleton 2017:125). Şiir üzerine yapılan çalışmalar yapısalcılığın dönüşüm yaşamasını sağlar. A.J. Greimas (1917-1992), Tzvetan Todorov (1939-2017), Gerard Genette (1930-2018), Claude Bremond (1929-) ve Roland Barthes ‘in (1915-1980) uygulamalarıyla yapısal dilbilim, yeni bir edebiyat bilimi olan anlatıbilimin ortaya çıkmasını sağlar. Yapısalcı anlatıbilimciler çalışmalarıyla anlatıların biçim özellikleri üzerinden nesnel bir tanım yapmayı hedeflerler. İsmi zikredilen yapısalcılar metin dışı dünyayla anlatı arasında bir bağ kurmazlar. Onlara göre anlatı yani metin kendi kendine yeterlidir. Fransız yapısalcıları sistematik ve tutarlı bir yöntemle merkezinde yapının esas alındığı bir anlatıbilimin kuruluşunda belirleyici bir rol üstlenirler. Fransa’da 1966 yılında yayımlanan *Communications* adlı derginin “Anlatının Yapısal Analizi” başlıklı özel sayısıyla anlatıbilim herkese duyurulmuştur (Derişcemaloğlu 2014: 29).

Yapısalcılık, genel olarak düşünüldüğünde, yapısal dilbilimi “*dilin kendisi dışındaki nesne ve faaliyetlere uygulama çabasıdır.*” (Eagleton 2017: 120) Yapısalcılığın bu yönünün keşfi bir devrim niteliğindedir. Bir devrim niteliğinde olmasının nedeni ise yapısalcı yaklaşımın sosyal ve kültürel tüm olaylar için geçerli olmasında gizlidir. Sosyal ve kültürel olaylar dil gibi ya da dile benzer bir biçimde düzenlenmiş birer gösterge sistemidirler (Moran 2013: 191). Modern yapısalcılıkta anlatıların analizi antropoloji alanında çalışmalarıyla tanınan ve Jakobson’un Amerika’da tanışmasıyla modern yapısalcılığın çehresini değiştirmesini sağlayan Levi-Strauss’un çalışmalarıyla başlar. Levi-Strauss, yapısal dilbilimin bütün özelliklerini alana uygulamaz, belirli ilkelerinden ve belirli

yönelimlerinden faydalanır. Levi-Strauss'un mitler üzerinde yaptığı yapısalci çalışmalarla mitlerin farklılığının arkasında yatan bir birliktelik olduğunu düşünür. Ona göre mit de bir dildir. Dil misali mitler birimlere ayrılabilir ve bu ayrılıkla mitin altında yatan anlam dünyasını oluşturan ilişkiler kümesine ulaşılır. İlişkiler kümesi ise insanın bilincindedir. Levi-Strauss bu nedenle miti, yapısal dilbilim açısından analiz ederken insan bilincinin oluşturduğu evrensel yapının ortaya çıkardığı düşüncesindedir. İnsan bilincinde düşünme eylemini gerçekleştiren ona göre bireyin kendi zihni değildir. Bu nedenle mitlerin insan düşüncesinin bazı yönlerini belirleyen bir konumda olduğunu söylemek mümkündür.

Yapısalcılığın sonuçlarından biri de “*artık anlamın kaynağı veya amacı olarak görülmeyen birey özneyi ‘merkez olmaktan çıkarmaktır.’*” (Eagleton 2017: 127) Levi-Strauss, akrabalık sistemlerini de yine aynı yöntemle analiz eder. Levi-Strauss'un mitler üzerinde, Propp'un ise masallar üzerinde gerçekleştirdiği yapısalci çalışmalar basitlik eleştirisine maruz kalır. Bu nedenle Genette'in modern, karmaşık ve hacimli bir eser olan *Kayıp Zamanın İzinde* adlı roman üzerinde yaptığı çözümleme çalışması yapısalci dilbilim açısından çok önemlidir.

Jacques Lacan, bilinçaltının yapısının dilin yapısına benzer olduğunu düşünerek, yapısalcılığı psikanalize uygular. *Stanford Felsefe Ansiklopedisi*'nde Lacan'ın düşünce dünyası 1950'den önceki çalışmaları, 1950'den sonra yapısalcılıktan etkilenmesinin sonucu olarak oluşturduğu kuramları ve 1960'lı yıllarda yedinci seminerinden sonra hem Freud'dan hem de yapısalcılıktan uzaklaştığı postyapısalcı dönem olmak üzere üçe ayrılır. (Johnston 2018) Lacan'ın yapısalcılıkla olan ilişkisini değerlendirdiğimizde, o hem yapısalcıdır hem de yapısalci değildir. (Yapısalcı olmamasıyla ilgili husus postyapısalcılık bölümünde ele alınacaktır.) Yapısalcıdır, çünkü yapısal dilbilimin karşılığı olarak psikanalizde bilinçdışı mekanizmalara yaptığı vurguyu görürüz. Ruh bu bilinçdışı mekanizmalarla dış gerçeklikle bağ kurar. Bilinç dışı mekanizmalar yapısal dilbilimin tersine sistematik ya da tutarlı değildir. Lacan, Saussure'ün yapısal dilbilim kuramından, Jakobson'dan ve Levi Strauss'un Yapısal Antropolojisi'nden etkilenmiştir. Ancak dile yaklaşımı noktasında Saussure'le farklılıkları mevcuttur. Ayrıca Lacan'da, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkide sorun bulunmaktadır. O, Freud gibi gösterilenin özünü bilinçdışına yerleştirir ve bahse konu olan bilinçdışı aynen bir dil gibi yapılanmıştır (Birlik 2019: 535).

20.yüzyılda edebiyatı gizeminden arındıran yapısalcılık ortaya çıktığı dönemde geniş yankı uyandıran bir kuram olarak dikkat çeker. Akımın ilk etkileri görüldüğünde 20.yüzyıl Avrupası'nda adından söz ettiren Auerbach, Welles, Croce, Curtius vb. estet ve hümanist edebiyat araştırmacılarının etkisi azalmaya başlar. Bu yüzyılın ortasında gelişen kargaşa ortamında adı geçen önemli hümanist ve estetler dönem öncesindeki değerlerini yitirmişlerdi. Eskiye dönüşün olamayacağı aşikâr bir durumdur. Görüldüğü üzere yapısalcılık ortaya çıktığında felsefî ortam bir kriz yaşamaktadır. Jean Paul Sartre (1905-1980), Albert Camus (1913-1960) ve Martin Heidegger (1889-1976) vb gibi Avrupa'nın önde gelen düşünürlerinin benimsediği varoluşçuluk düşüncesi önemini yitirmeye başlar. Kimi eleştirmenler kriz ortamından kurtulmak için tarihe karşı çıkması ve değişmezlik ilkesini benimsemesi dolayısıyla yapısalcılığın burjuvaziyle benzer özellikler taşıdığını ileri sürer. Yapısalcılara göre değişim yapısal ikiliği ortaya çıkarır bundan ötürü de değişimden kaçınılmalıdır. Değişimin yapısal ikilik yaratacağı düşüncesi yapısalcılar toplumu bir yapı haline getirme çabasına götürür. Yapısalcılar kendilerince tarihe ve değişmeye karşı değillerdir ancak uygulamalarıyla söylemleri uyuşmamaktadır. Onların uygulamalarıyla pozitivistlere yaklaştıkları görülmektedir.

“Yapısalcılık yazar/şair ve tarihi, çözümlene dışında tutarak eseri havada asılı bırakmaktan öteye gidememektedir.” (Somuncuoğlu Özot 2017: 747). Yapısalcıların edebi metnin temeline inen kuralları dilbilim açısından belirledikten sonra bu kurallar çerçevesinde ilerlemekten başka bir düşünceleri yoktur. Eserin ortaya çıktığı ortam, yazarının tecrübesi ya da yaşadıkları, okurların yaşanmışlıkları yapısalcılar tarafından göz ardı edilmektedir. Okurun adeta toplumdan soyutlandığı bir dünya vardır. Dili, dini, ırkı önemsizdir. Denilebilir ki yapısalcılar için okur kelime anlamıyla vardır. Önceliğin dilde olması, onlara göre gerçekliğin dil tarafından üretilmesi dilin araç olarak kullanıldığı aktarıma bahis olan konuların önemsenmemesine yol açmıştır. İnsanların yaşantılarının bile biçimsel incelemeye tabi tutulması metin içeriğindeki duygu yükünün yok sayılmasına, edebî hazzın ise söz konusu olmamasına neden olmuştur. Akım *“bireyi bir kenara ittiği, edebiyatın gizlerine bir klinik soğukluğuyla yaklaştığı ve sağduyuyla açıkça bağdaşmadığı”* için de eleştirilir (Eagleton 2017: 131). Böylelikle gerçek nesne yani gönderge dışlanmıştır. Bu yönüyle yapısalcılık Edmund Husserl'in (1859-1938) gerçek nesneyi önemsemeden zihnin nesne üzerindeki tecrübesini incelemesiyle benzerlik gösterir. Bu da bizi yapısalcılığın fenome-

nolojiyle bilinci aydınlatmak için gerçek dünyayı önemsememesi konusunda benzer olduğu düşüncesine götürür. Yapısalcılar gerçek nesneyi gözden çıkararak, dilin ürettiği gerçekliği ele alarak aynı zamanda bireyi, insan öznesini de dışlamışlardır. Bu şekilde bir analiz çalışmasında eserde yer alan nesne ve özne tamamen devreden çıkarılmış, ortada sadece analiz için kullanılan kurallar silsilesi kalmıştır.

Yapısalcılık hümanizme karşıdır. Hümanistler anlamı insanın yarattığını düşünürler, ancak anlamın nasıl üretildiği hakkında bir fikir öne sürmezler. Saussure, hiçbir zaman “ilk gösterge”nin bulunamayacağını savunur. Çünkü her gösterge kendinden farklı başka bir göstergeye ihtiyaç duyar. Bundan dolayı hümanizme karşı olan yapısalcılık anlamın üretimi noktasında dili önceleyerek, bireyi öteleyerek insan öznelerini yok saymıştır. Onlara göre “ideal okur” metinde verilen bilgi donanımına sahip biriydi ve sadece metnin bir işleviydi. Bahsi geçen ideal okur tipini bulmanın zorluğu aşikârdır. Lakin yapısalcıların böyle bir derdi de yoktur.

Yapısalcı dilbilim anlayışını edebiyat kuramcısı Mihail Bakhtin (1895-1975) “nesnel”liğin ön planda olması nedeniyle şiddetle eleştirir. Ancak o, salt “özelci” anlayışlara da karşı çıkar. Ona göre dikkat, soyut dil (langue) sisteminden ziyade bireyin toplum içindeki yerine göre somut sözcelerinde olmalıdır. Dil yekpare bir bütün değil, ideolojik bir çatışma mecrasıdır. Yani dil bünyesi gereği “diyalojik”tir ve toplumsal ilişkilerin bir parçasıdır (Eagleton 2017: 141).

Jacques Derrida’nın (1930-2004) yapısalcılığa yönelik eleştirisi yani her göstergenin başka bir gösterge olmadığı sadece kendi olduğu düşüncesinin sonsuz olmasıdır. Bu durum Saussure’ün dil kapalı bir sistemdir düşüncesine aykırıdır. Derrida’nın yapısalcı yöntem eleştirisinden yeni bir eleştiri yöntemi türer: Yapıbozum (Deconstruction). Bu yöntem ile gösteren ve gösterilen birbirinden ayrılır. Derrida, yapı kavramına karşıdır. Karşı olmasının nedeni ise metinde anlamın sürekli aynı yerde durduğu (anlam ertelenebilir ya da geriye alınabilir) düşüncesini doğru bulmamasıdır. Derrida’ya göre dil bir tür genelleştirilmiş yazıdır. Ona göre yazının söze üstünlüğü veya sözün yazıya bağımlılığı söz konusu değildir. Bundan dolayı yazımerkezcilikten ziyade gramatolojiden (yazıbiliminden) söz edilebilir (Yavuz 2002: 57).

Eagleton’ın deyimiyle “*yapısalcılık edebiyat kuramlarının, dinin tahtına*

en az onun kadar etkili başka bir ölçüt oturtmak için giriştikleri ama başarısızlığa mahkûm girişimlerden biridir.” (Eagleton 2017: 146). Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisinde yer alan yapısalcılığın eleştirisi yani sahnedeki çekilişi yine aynı gelenek içerisinde yer alan postyapısalcılığın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3. Postyapısalcılık ve Kıta Avrupası Felsefesinde Postyapısalcı Edebiyat Kuramının Yeri ve Önemi

Postyapısalcılık, Fransa’da 1968’de gerçekleşen kargaşa ortamının sonucu olarak ortaya çıkar. 1968’de Fransa’da eğitim kurumlarının otoriter tutumuna karşı ayaklanan ve devleti tehdit eden öğrenci hareketleri, daha sonra bütün Avrupa’yı etkiler. 1968 Mayıs Olayları, Fransa yakın tarihi açısından çok önemlidir. Polis ve ordu öğrencilerle çarpışır, öğrencilerin işçi sınıfıyla birlikte hareket etmesini engellemeye çalışır. Bu olaylar meclisin lağvedilmesine, ülkenin başbakanı Charles de Gaulle’ün Paris’i terk etmesine ve seçimlerin tekrar yapılmasına neden olur. Ancak başarılı bir siyasî liderin yoksunluğu bu süreci akamete uğratar. Hareket karmakarışık bir sosyalizm ve anarşizmle dağılmak zorunda kalır. Yenilenen seçimleri kazanan Charles de Gaulle yeni bir yasa düzenlemesi yapar. Postyapısalcılık, bu akamet sürecinin yani öğrenci ve işçi hareketlerinin istediklerini elde edememeleri sonucunda ortaya çıkar. Devlet yönetimini değiştiremeyeceğini, ortadan kaldıramayacağını düşünenler (postyapısalcılar), dilin yapısını değiştirmenin ve dili altüst etmenin ulaşılabılır bir hedef olduğunu gördüler. Dilin yapısını değiştirmenin ve dili altüst etmenin bir yaptırımı yoktu. Öğrenci hareketlerinin düşünceleri sokaklardan söyleme taşındı. Sonraki zaman dilimlerinde postyapısalcılar (Roland Barthes gibi) tutarlı inanç sistemlerine, toplumu analiz ederek dönüştürmeye çalışan bütün siyasî kuram ve örgütlenme biçimlerine karşı çıktılar. Karşı çıkmalarının nedeni ise bahsi geçen siyasî hareketlerin, yönetim anlayışını değiştirme çabalarının başarısız olmasıdır. Stalinistleşmiş Marksizmin önerdiği çıkış yolu da bir çözüm değil sorunun bir parçasıdır. “İktidar her yerdeydi, toplumun bütün gözeneklerine cıva gibi sızan bir sıvıydı; ama edebiyat metni gibi onun da bir merkezi yoktu.” (Eagleton 2017: 169). Bu sebeple bir bütün olarak bir sistemin olmaması onunla mücadeleyi imkânsız kılıyordu. Barthes’in *S/Z*’de yaptığı keyfi kodlama misali istenirse tercih edilen bir noktada toplum yaşamıyla siyasete müdahale edilebilirdi. Postyapısalcı düşünce bu minvalde siyasî sorunlardan kurtulmanın bir yolu olarak görüldü. Derrida ve diğer postyapısalcıların çalışmaları temsile dayalı olan yapısalcı dil kuramını temel alan hakikat, anlam ve bilgi anlayışlarını sarsmıştı.

Derrida'nın yapıbozum yöntemi üzerinde şekillenen postyapısacılık, Fransız tarihçi Foucault'nun –özellikle özne ve iktidar üzerine- çalışmaları, Fransız psikanalist Lacan'ın ve feminist eleştirmen Julia Kristeva'nın yazılarını kapsar. Postyapısacılık, sadece felsefeyi konu alan bir eleştiri yöntemi değildir. O, dilbilimden edebiyata, sosyolojiden psikolojiye birçok alanda etkili olan bir eleştiri yöntemidir.

Yapısalcılıktan postyapısacılığa geçiş sürecini takip etmek için Barthes'in eserlerinin dönüşüm sürecinden yararlanılabilir. İlk dönem eserlerinde etkin bir yapısalcı içeriğe sahip olan Barthes, *S/Z* (1970) ile birlikte farklı bir içerikte postyapısalcı düşünce tarzıyla Balzac'ın "*Sarrasine*" adlı öyküsünü inceler. "*Sarrasine*"de metnin anlamını yazarın niyetinin ya da bağlamının belirlemediğini, anlamın metnin dokusunda gösterenler arasında oyunla ortaya çıktığını ifade eder. Ancak Barthes buraya gelene dek postyapısalcı yaklaşımın ayak seslerini eserlerinde hissettirir. *Yazarın Ölümü*'nde (1967) yapısalcı ilkeleri sorgular, dolayısıyla bu eseri onun sonraki dönemine yani postyapısalcı anlayışa geçişinin öncüsü rolündedir. "*Edebiyatta konuşan, yazarın kendisi değil, bütün o oğul veren 'çokanlamlı' çoğulluğu içinde dildir.*" (Eagleton 2017: 164) Bu nedenle Barthes'a göre metnin çoğulluğunun odaklandığı yer yazar değil okurdur. O, *Eleştirel Denemeler*'de (1964) edebiyat dilini postyapısalcı terimlerle açıklar. Bu açıklama tarzından Barthes'ın artık yapısalcı yöntemin eksiklerini görmeye başladığı söylenebilir. Onun tabiriyle yapısalcılıktan postyapısacılığa geçiş eserden metne geçiştir.

Yapısalcı ve postyapısalcı eleştiri edebiyatta modernizm hareketiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Barthes ve Derrida'nın son dönemdeki eserleri daha çok deneysel ve zengin çağrışıma sahip olan modern metinlerdir. Postyapısalcı eleştiri, eleştiri ve yaratımı birbirinden ayrı düşünmez. Sonuç olarak her ikisi de onlar için yazıdır.

Postyapısalcılığın Derrida'nın yapıbozum yönteminin üzerinde şekillendiğini daha önce ifade etmiştik. Yapıbozum "*herhangi bir metin içinde geçen kavramların metnin bütünlüğü açısından tutarsız ve ikircikli kullanımlarından yola çıkarak metnin yazarının kurduğu kavramsal ayrımların başarısızlığını açıklamak amacıyla geliştirilmiş bir metin okuma yöntemidir.*" (Sarup 2004: 54, 55). Derrida, yapıbozumu Platon, Husserl, Rousseau, Saussure ve Freud gibi Antik Yunan, Aydınlanma Çağı ve Kıta Avrupası felsefesi düşünürlerine karşı

kullanır. Derrida'nın düşünce dünyasında, Kıta Avrupası felsefe geleneğinin düşünme biçimlerini belirlemek amacıyla, birbiriyle yakından ilgili olan üç önemli kavram bulunmaktadır: Sesmerkezcilik (phonocentrisme), sözmerkezcilik (logocentrisme) ya da eş anlamlı olarak bulunuş metafiziği (the methaphysics of presence) ve differance.

Derrida'ya göre ses, Batı felsefesinin temelini teşkil etmektedir. O, Batı felsefesinin sesi yazının önüne alma düşüncesini sesmerkezcilik olarak adlandırır. Yavuz, Derrida'ya göre sesmerkezciliğin “söz'ün yazı'ya olan üstünlüğünü kuran, söz/yazı ikili-karşıtlığında yazı'yı söz'e bağımlı kılan bir tür sözmerkezcilik söylemi demek” olduğunu ifade eder (Yavuz 2002: 56). Batı felsefesinde inançlarımızın kaynağını oluşturan bir hakikat bulunmaktadır. Derrida, inançların kaynağını oluşturan hakikati, metafizik yerine sözmerkezcilik ifadesiyle karşılar. Batı felsefesi Platon'dan bugüne kendi kendine yeterli ve dilden önce var olan anlamı (Tanrı, ruh, madde gibi) bulmak için çabalamıştır. Derrida, bu görüşün -anlamın dilden önce var olduğu düşüncesinin- sesmerkezciliğin düştüğü bir yanılgı olduğunu savunur. Saussure'ü de sözmerkezcilik görüşe götüren Derrida'ya göre sesmerkezciliktir. Batı felsefesi, anlamı dile getirme noktasında sözün yazıdan daha güvenilir olduğuna hükmeder. Çünkü söz doğrudan bilinci aktarırken yazı konuşandan kopmuştur. Sesin bu görüşe göre yazıdan üstün olmasının altında konuşanın bilincindeki düşünceleri söze dökmesi esnasında dinleyen anlamı doğru olarak tespit etmeye çalışması yatar. Bu iletişim esnasında bir anlaşmazlık olursa konuşan düşüncesini tekrar aktarabilme şansına sahipken yazı da böyle bir imkân yoktur. Yazım gerçekleştikten sonra üzerinde konuşanın denetimi sona erer (Moran 2013: 200). Derrida, bahsi geçen söz ile yazı karşıtlığının sözmerkezciliğin bir ürünü olduğu düşüncesini benimser. Çünkü ona göre düşünce dilden bağımsızdır ve dil mevcut olan düşüncesi aktaran bir araçtır.

Derrida, Batı felsefesince dilden önce var olduğuna inanılan anlamın dil ile birlikte metinde bulunduğu görüşündedir. Ona göre metin dışında anlam aramak boşuna bir uğraştır. Derrida, yazıyı anlamı oluşturan –hem ertelemek hem de ayrılık anlamlarını ihtiva eden Fransızca differer fiilinden türettiği- differance ile eşit sayar ve bundan dolayı da mantikî çerçevede yazının sözden önce var olduğunu iddia eder.

Saussure'ün yapısal dilbilim yöntemine göre her sözcük bir göstergedir ve gösterge, gösteren ve gösterilen olmak üzere çift yönlü bir değerdir. Derri-

da, yapıbozum yöntemini biçimlendirirken Saussure'ün yapısal dilbiliminden yararlanır. Gösteren ve gösterilen ilişkisinin sonsuz ve döngüsel olduğunu savunur. “*Gösterenler sürekli olarak gösterilenlere, gösterilenler ise gösterenlere dönüşürler ve hiçbir zaman kendisi de bir gösteren olmayan nihai bir gösterilene ulaşamazsınız.*” (Eagleton 2017: 153). Anlam gösteren ve gösterilen arasında tek bir bağıntı ile tamamlanmaz, gösteren birçok gösterenle anlam ilişkisi kurar. Anlamın kesinleşmesi birçok gösterenin olduğu bir bağlamda mümkün değildir. Bundan dolayı gösterenler her yöne yayılabilen karmaşık, çok yönlü kaygan-Saussure göre keyfi- bir ilişki içerisinde. Bu savıyla Derrida, Saussure'ün dilin kapalı bir sistem olduğu düşüncesine karşı çıkar ve yapısalcılığı eleştirir. O, bu bağlamda hem ayrılığı hem de ertelemeyi ya da geriye alınabilirliği ifade eden *différance* kavramını kullanır. “*Différance ile hem dilde anlamın dışardan belirlenmediğini; dilde bir ögenin anlamının, onun öteki öğelerden ayrı oluşuna bağlı olduğunu; hem de anlamın, metinde, 'orada' (presence) olmadığını temellendirir.*” (Yavuz 2002: 76). Bahsi geçen *différance* kavramı bir gösterge için geçerli olduğu şekliyle metin için de kullanılabilir. Metinlerin anlamı da yazarın niyetiyle, anlatılmak istenenle veya söylenenle bağıntılı olmayabilir. Tersini düşünürsek metinde ifade edilmeyen düşünceyle bağıntılı da olabilir. Derrida bu düşüncesini kanıtlamak için metni yapıbozum yöntemiyle detaylı bir biçimde inceler, okur için önemli görülmemeyen ayrıntılara bile yapıbozumda yer verir. Metnin verilmek istenenden farklı bir mesaj içerebileceğini belirtir. Buradan da anlaşılacağı üzere Derrida, bir metinde kesin anlamın olmadığını, yön değiştirebildiğini, oynak ve kaypak olabileceğini ifade eder. Metinde kesin anlamın olabileceği kanısı, Batı felsefesinden hareketle sözmerkezciliğin tuzağına düşmektir. Batı felsefesi, bir metinde anlamın kesinlik kazanamayacağı konusunu görmezden gelerek, dilde anlamı kesinleştirme üzerine çalışmalarda bulunmuştur (Moran 2013: 202).

Daha önce bahsettiğimiz sözmerkezcilik kavramının Derrida'nın düşünce dünyasında “metafizik” ifadesini karşıladığını söylemiştik. Derrida felsefesinde, Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisinde önemli bir yeri olan Heidegger'in metafiziğe dair düşünceleri kilit bir noktada yer alır. “*Derrida'ya göre tüm düşünce sistemleri, ideolojiler bir anlam hiyerarşisi üzerine oturuyorsa, başka bir deyişle bir ilkeye ya da ilkelere dayanıyorsa bu düşünce sistemleri ve ideolojiler 'metafizik'tirler; bir ilk düşünceden hareket ederler, anlamı sınırlandırırılar.*” (Uçan 2008: 480). Derrida bu ilk düşünceden yani metafizikten doğan bütün dü-

şüncelerin yapıbozuma uğratılabileceğini savunur. Çalışmamızın giriş kısmında da belirttiğimiz üzere Kıta Avrupası felsefesi açısından üzerinde düşünülen değerli kavramlardan biri olan metafizik, 20. yüzyılın felsefe anlayışına yön veren bir konumdur. Derrida'nın yapıbozum gibi bir yöntemi neden benimsediğini anlayabilmek için onun Heidegger'le olan ilişkisini gözden geçirmek gerekir. *“Heidegger'in varlık tarihine ilişkin saptamaları, 1930'larda metafiziğin kapanışına vurgu yapması, metafiziği destruksiyona tabi tutma gereğinden söz etmesi, düşüncenin böylece metafizik varsayımlardan serbest kalabileceği yeni bir çağa girebileceğimiz umudunu taşıması, Derrida'nın dekonstrüksiyonu icadına ilham kaynağı olmuştur.”* (Direk 2012: 92). Heidegger'e göre yapıbozuma uğratılması gereken metafizik bir felsefe tarihi - fikir eşyaları müzesi ya da bir kültür donanımı- değildir. Metafiziğin içerdiği söz/yazı, ruh/beden, kadın/erkek, varlık/yokluk vb. zıt ilişkiler hala yaşamımızda belirleyici bir konumdur. Bu zıtlık ilişkileri gerçeğe yüzleşmeyi zorlaştırmaktadır. Yapıbozum *“metafiziğin gizli varsayımlarını açık hale getirir ve sorgular.”* (Direk 2012: 92). Sorgularken varsayımların denetlediği ve durdurmaya çabaladığı anlam üreten harekete işaret eder. Derrida, bu hareketin daha önce açıkladığımız difference olduğunu ifade eder. Difference, sadece konuşmanın hareketliliğini sağlamakla yetinmez, o aynı zamanda dünyanın anlamını da kurar. Metafiziğe göre yazı sözün karşısında yetersizdir. Derrida, yapıbozumla bunun tam tersini, yazının difference ile eşit olduğunu söyler.

Psikanalist Jacques Lacan, kuramlarında bilinç dışının dil gibi yapılandırıldığını savunur. Bilinçdışının dil gibi yapılanması Lacan'ı yapısalılık eleştirisiyle etkili olan ve 20.yüzyılın ikinci yarısında düşün alanında adından söz ettiren, her şeyi metni temel alarak yapıbozum yöntemiyle anlamaya çalışan postyapısalcı eleştiri tarzına yaklaştırır. Lacan, Saussure'ün gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin keyfi olduğu düşüncesine bu ilişkinin kaygan olduğu savıyla postyapısalcı bir yaklaşımda bulunur. Ona göre dil gerçekliği kaygan bir zeminde üretir (Lacan 2019: 38). Lacan'ın felsefesinde *“hiçbir sözcük eğretilmeden bağımsız değildir.”* (Sarup 2004: 23) Bu aynı zamanda edebiyatta kuramsal bir dönüşümü teşkil eder. Yapıbozum yönteminden önce edebî metinler dilin kurgulayıcı sistemine bir gönderme olmadan dışarıdan çözümlenirken yapıbozumdan sonra kuramsal bir çözümleme yapılır. Bahsedilen kırılma noktasından önceki eleştiride kahramanlar irdelenirken sonrasında sözmerkeci olmayan bir bağlamda tutarlı bir gösterilene ulaşamayan ve kaygan bir zeminde hareket eden gösteren

bağlamında incelenir (Birlik 2019: 538).

Postyapısalcılara göre eser ve metin arasında yadsınamaz farklar vardır. Onlara göre eserde teleolojik bir mantık varken baskın temsil şekli ise realizmdir. Ancak metinde durumlar farklıdır. Metinde referans noktaları modernist eserlerdir. Realist eserdeki teleolojik akış, metinde karmaşık ve yaygın bir boyuta dönüşür. Bu nedenle metindeki anlam doğrusal bir ilerlemede bulunmaz, merkezlessiz, nedensellikten bağımsız, dağılmış bir ilerleme görülür. Modernist metinlerde işleyiş sistemleri belirgindir ve kurgusallığın üzerinde durulur. Zaman ve mekân kavramlarından uzaklaşılır. Bu sebeple postyapısalcılar, modernist metinleri odak noktası olarak belirlemişlerdir. Lacan'ın dili de bahse konu olan dilin aynısıdır (Birlik 2019: 538). Lacan'ın ayna evresinde kendini aynada gören çocuğun (gösteren) gördüğü imge (gösterilen) hem kendidir hem de kendi değildir. Buradaki gösteren ve gösterilen arasındaki kayma Derrida'nın differance kavramının psikanalizde biçim bulmuş halidir. Postyapısalcı düşünce ve Lacan birçok yönden örtüşürken gerçeklik arayışı ve anlamın oluşması bağlamında Lacan'ın "arzu"ya attığı vurgu ayrışma noktasını oluşturur. Çünkü Derrida için anlam metinde gizlidir.

Lacan'ın psikanaliz anlayışının feminist düşünür Julia Kristeva'nın çalışmaları üzerinde de kavram ve yöntem bakımından etkisi bulunmaktadır. Lacan'ın simgesel düzeni babanın yasasının egemen olduğu ataerkil ve toplumsal düzendir. Bu nedenle feminist eleştiri buna karşıdır. Feminist eleştiri bu düzenin –toplumsal ve cinsel ilişkilerin- baskıncılığını reddeder. Kristeva, Lacan'ın simgesel düzeninin karşısına imgeseli değil "semiyotik"i koyar. Onun, semiyotik ile kastettiği bebeğin dilsiz olduğu –Oedipal öncesi- dönemde bebeğin dürtü ve itkilerini anlamsız da olsa bir dil biçimi olarak kabul etmesidir. Semiyotik, dilin ötekisidir ama onunla kaynaşmış bir haldedir ve Oedipal öncesi dönemle ilintili olduğu için de çocuğun annesinin bedeniyle bağı bulunmaktadır. Ancak simgesel düzen babanın yasasıyla ilintilidir. Kristeva semiyotik dille -Derrida'nın metafiziğin (sözmerkezciliğin) altını oyması misali- simgesel düzenin altını oyar (Eagleton 2017: 216,217).

Michel Foucault (1926-1984), Derrida'nın metin üzerinde gerçekleştirdiği yapıbozum yöntemini tarihe ve insanların yaşam ilişkilerine uygular. Nietzsche'nin postyapısalcı eleştiri üzerindeki etkisi Foucault'da da hissedilir. Derrida gibi o da Nietzsche'nin etkisiyle özneye bir oluş alanı açmaya çalışır. Bundan

dolayı Foucault, tarihe yapıbozum yöntemiyle yaklaşır. Foucault, tarihe yapıbozum uygulamak için Nietzsche'nin soykütük yönteminden yararlanır. Soykütük yöntemi herhangi bir –bilgi gibi bir- kavramın, -özne gibi bir- varlığın “*veya ahlak gibi bir disiplinin bugününü, hâlihazırdaki durumunu açıklığa, aydınlığa kavuşturmak için geçmişine bakan kökenlerle ilgili analiz yöntemi*”dir (Cevizci 1999: 793). Soykütük yöntemi, tarihsel bir veri toplama olayı ya da tarihsel analiz için kullanılmamaktadır. O, soykütük yöntemiyle modern iktidar biçimlerinin özünü ve gelişimini çözümler. Bireylerin modern iktidarın/bilginin sonuçları olarak gördüğü nesne ve öznelerin kurulma biçimlerini araştırır (Cevizci 1999:793). Foucault, felsefe tarihinde iktidarın belirleyici öğelerin başında olmasına rağmen göz ardı edildiğini düşünür. Toplumsal olaylar iktidarın varlığıyla şekillenir. İktidar, Foucault'da bilinen haliyle devlet- birey, burjuvazi- proletarya ya da hâkim siyasal güç ile toplumun geri kalanı arasındaki ilişki değildir. (Saygın 2010: 23) İktidar, toplumsal ilişkilerin bütünü içerisinde vardır. Onun izini tarihte en kolay biçimde takip edebileceğimiz yerler hastaneler, hapishaneler, okul vb. kurumlardır. Bu kurumlar kontrol ve denetim işlemleriyle bireyi normalleştirir. Bireyin normalleşmesi onun uysal bir varlığa **dönüşmesiyle gerçekleşir**. Foucault, Derrida'nın yapıbozumunu toplumsal ilişkiler ve tarih alanına uygulayarak göz ardı edileni inceler. Bu yöntemle tarihi söylemsel boyuttan arındırarak yeniden yazma çalışması yapar. Foucault'ya göre “**özne sözcüğünün iki anlamı vardır: Denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin ediyor.**” (Foucault 2014: 63). Foucault'nun öncelikli amacı öznenin Batı tarihi boyunca oluşturulma biçimini göz önüne alma eylemiyle karşı hafıza yaratarak putları kırmaktır. Burada putlarla kastedilen sadece kalıplaşmış gelenekler ve değerler değildir. Bilimsel söylemin hepsi, temel içeriği itibarıyla bir iktidar aracıdır. Foucault'da öznenin oluşum süreci Nietzscheci yaşam imkânlarının ortaya konulmasıdır. Özne olarak değil sanat yapıtı olarak kendi gerçekliğini inşa etme süreci, Nietzscheci sanatın ve insanın kendi gerçekliğini keşfetmesinin tekrar oluşturulmasıdır. Foucault'nun özne anlayışında geriye gidiş söz konusu değildir. Onun için söz konusu olan yeniden kendini inşa tarzlarının oluşumu ve yeni yaşam imkânlarının icadıdır (Saygın 2010: 24,25)

Yapıbozum, Anglo-Amerikan dünyasında da adından söz ettiren bir yöntem olarak dikkat çeker. Paul de Man (1919-1983), J. Hills Miller (1928-), Ge-

offrey Hartman (1929-2016) ve bazı yönleriyle Harold Bloom (1930-2019), Yale yapıbozum okulunun üyeleri olarak görülebilir. Paul de Man'ın eleştiri anlayışına göre edebiyat dili sürekli kendi anlamının altını oyar. Ona göre her türlü dil metaforiktir. Felsefe, hukuk ve siyasi kurumlar da şiir gibi metaforik bir dil kullanır. Metaforlar bir göstergeler kümesinin yerine başkasının konmasıyla oluştukları için dil yoğun olarak inandırıcı olmaya çalıştığı bir noktada kendi kurmaca ve keyfi doğasını açığa vurma yönelimindedir. Edebî metinler, anlam belirsizliğinin en yoğun görüldüğü, okurun ise gerçek anlamla mecazî anlam arasında sıkışıp kaldığı, kurmaca gerçeklik ilişkisini sorguladığı bir alandır. Edebî metin okuru, bilimsel metin okuruna nazaran karşılaşılabilecek anlam belirsizliğinden haberdar olduğu için söylenilenle iddia edilenin farklı olduğunu örtük bir biçimde baştan kabul eder. Paul de Man ve J. Hills Miller'e göre edebî metinlerin eleştirmen tarafından yapıbozuma uğratılması gereksizdir. Zira edebî metinler kendi kendini yapıbozuma uğratar (Eagleton 2017: 171, 172)

Yale yapıbozum okulu üyelerinin metindeki anlam belirsizliğinden kasıtları Yeni Eleştiri'nin şiirsel müphemliğine benzese de onlardan farklıdır. Yeni Eleştiri eleştirmenleri, okumanın uzlaştırılabilen ya da reddedilebilen iki anlam arasında bir yer olduğu düşüncesindedirler. Anglo- Amerikan yapıbozumcuları içinse edebî metinde anlam, dilin kendi başarısızlığı hakkında konuşmasıdır. Yale yapıbozum okulu üyeleri metinsel çalışmalarının Derrida'nın anlayışıyla örtüştüğünü ifade etseler de Derrida onlardan farklı düşünür. Ona göre Anglo-Amerikan yapıbozumcularının bazı uygulamaları Amerikan toplumunun baskın siyasî ve ekonomik amaçlarına hizmet eder. Derrida, yapıbozumla sadece yeni okuma teknikleri geliştirme düşüncesinde değildir. Yapıbozum aynı zamanda siyasî bir pratiktir. Belirli bir düşünce sisteminin arkasındaki tüm siyasî yapı ve toplumsal kurumlar sisteminin gücünü korumaya çalışan mantığı bozma eylemidir (Eagleton 2017: 172-175). “*Derrida toplam olarak batı düşünce dünyasının temellerini yıkmaya çalışır; bu düşünce dünyasının temellerini çıkış noktalarını sorgular, eleştirir; yanlışlarını göstermeye çalışır*” (Uçan 2008:481).

Anlaşıldığı üzere yapıbozum -özelde Derrida- her türlü söyleme karşı çıkar, sorgular, eleştirir. Genel söylemlerle insanlığın yanıltıldığını, sömürüldüğünü düşünür. Yapıbozum, postyapısalcılığın temelini teşkil eden bir yöntemdir. Daha önce postyapısalcılığın sadece felsefeyi konu almadığını aynı zamanda dilbilimi, sosyolojiyi, psikolojiyi, edebiyatı ve birçok alanı ele aldığını ifade etmiştik ki bu durum Derrida'nın Batı düşünce dünyasının temellerini, çıkış

noktalarını sorgulaması ve eleştirmesiyle ilgilidir. Çünkü Derrida'ya göre hiçbir şekilde metinde kesin anlam yoktur, kesin anlamın varlığını savunanlar ise metafizikçidir.

Derrida'nın başat bir rol üstlendiği postyapısalcı eleştiri yöntemi edebiyat eleştirisinde de hatırı sayılır bir biçimde etkili olmuştur. Moran bu etkiyi Jonathan Culler'den hareketle “*doğrudan doğruya edebiyat kavramına olan etkisi ve eserlere uygulanan eleştiri yöntemine etkisi*” olmak üzere iki başlık altında toplar. (Moran 2013:203) Derrida, edebiyat kavramı üzerinde etkili düşüncelere sahiptir. Edebiyatın özünü tanımlamak için çabalayan düşünürlerin birçoğu dili temel almışlar, edebiyatın kendine has bir dil dağarcığı olduğunu ifade etmişlerdir. Dil onlara göre bilim dilinden farklıdır, metaforlarla ilerler. Bu nedenle de edebî metin yazarı okuruna vermek istediği düşünceyi imgelerle, sembollerle dolaylı yoldan aktarır. Dolaylı aktarımdan kaynaklı olarak edebî metin anlam bakımından muğlaktır. Muğlaklığı aşmak ise eleştirmene düşer. Bilimsel metinlerde ise buna benzer bir durum söz konusu değildir. Bilimsel metinlerin dili göndergeseldir ve açıktır.

Derrida, “*yazarak düşünen, yazıyla düşünen bir yazardır. Bütün söylemlere dikkatle yaklaşır, yazılı olan her şeyi sorgular, kendisi de sorgulayarak okur, yazar.*” (Uçan 2008:482) Ona göre edebî metin ile bilimsel metin arasında dil bakımından bir farklılık yoktur. Bilimsel metinlerin dili de edebî metinler gibi muğlaktır ve vermek istedikleri anlamdan farklı anlamları da vardır. Edebî metinlerin anlamının belirsiz olması sebebiyle -özüne uygun bir dile sahip olması- bilimsel metinlere nazaran sözmerkezciliğe daha uzaktır. Edebî metnin dili yazar tarafından bilerek metaforlarla örülür, yazar ne yapacağını ve yaptığının bilincindedir ki okur tarafından da eleştirmen tarafından da bu durum yadsınmaz. Bu nedenle yapıbozumculara göre edebî metin kendine has bir dile sahip değildir. Yapıbozumcular edebî, bilimsel ve eleştirel söylemin aynı metinsel özelliklere sahip olduğunu savundukları için aynı söylem türleri olduğunu kabul ederler. Dilleri gerçeklik olgusuyla karşılaştırmak onlara göre diller arasında ast üst ilişkisi kurmaktır ve bu tür bir ilişki fikri yanlıştır.

Derrida'nın postyapısalcı edebiyat kuramı üzerindeki diğer etkisi ise metne uygulanan eleştiri yönteminin ne olduğu ve nasıl gerçekleştirileceği konusudur. Derrida'nın metin inceleme yöntemi olan yapıbozum sonradan yeni bir eleştiri yöntemi olarak edebiyat eleştirmenleri tarafından romanlara, öykülere

ve şiirlere uygulanır. Anglo-Amerikan yapıbozumcuları bu eleştiri yöntemini geliştirirler. Onlara göre edebî eserlerin arkasında bulunan anlatı sistemini betimlemek yerine eserler, tek tek ele alınmalı, her birinin anlatı mantığının nasıl bozulduğu analiz edilmelidir. Bu yüzden de Yale yapıbozum okulu üyeleri post-yapısalcı edebiyat eleştirisinde yapıbozum yönteminden yararlanırlar. Postyapısalcılar, pozitivizmi ve nesnelliği reddederler, bu nedenle edebiyat eleştirisinde sistematik bir düzeni temsil eden ve akılcılığı önceleyen yapısal dilbilim modelinin edebiyat eleştirisinde kullanılmasına karşı çıkarlar. Herhangi bir metnin vermek istediği anlamın tümünü veremeyeceği, görünen anlamının tersini söyleyebileceği ve kaygan zeminde kesin bir anlam dağarcığı bulanamayacağı düşüncesine sahip oldukları için yapıbozum yöntemiyle metni didik didik inceleyerek yapıbozumcular metnin tutarlılığı ve bütünlük sorunlarıyla ilgilenmezler, metnin parçalarına, detaylara odaklanırlar, metnin kendi anlamını kendi eliyle nasıl bozguna uğrattığını ortaya koymayı amaçlarlar. Onlara göre evrensel geçerliliği olan bir düşünce sistemi yoktur. Metinlerde yer alan anlamlar oynaktır, kaygandır. Her gösterge bir diğerrinin anlamını erteleyerek metne yeni bir anlam katar, metni yeni bir anlama taşır, bundan dolayı da metinler çok anlamlıdır (Moran 2013: 203-206).

Derrida 1980'ler ve 90'lar boyunca yetkin ancak ilk dönem eserlerine kıyasla daha derinliksiz eserler vermeye devam etti. Derrida'nın düşüncelerini benimseyen bazı Anglosakson düşünürler elinde yapıbozum dar bir metin araştırma yöntemine evrildi. Postyapısalcı eleştiri yöntemi yıkmayı düşündüğü edebiyat kanonuna ait metinleri tekrar tekrar yapıbozumdan geçirerek onlara yeniden hayatıyet kazandırdı. Derrida, yapıbozum eleştiri yönteminin siyasî, tarihsel ve kuramsal doğası üzerinde daima ısrar etti ancak bu yöntem farklı düşünce okullarının elinde biçimci bir paradigmaya dönüştü. Postyapısalcı düşünce, Paul de Man'ın İkinci Dünya Savaşı esnasında Belçika dergilerine Almanya yanlısı ve Yahudi düşmanı makaleler yazmasının sonucunda ortaya çıkan skandalla 1980'lerin sonlarında etkisini kaybetti. Bu skandalla ortaya çıkan yoğun duygu dünyası yapıbozumun kaderini olumsuz yönde etkiledi. Derrida da dahil olmak üzere birçok yapıbozumcu böyle bir olayda de Man'a ciddi bir tepki göstermediler. De Man skandalıyla postyapısalcılığın eleştiri tarihindeki dönemi sona erdi. Yapıbozum başka eleştirilerle birlikte tarih dışı bir biçimcilikle suçlandı. (Eagleton 2017: 256, 257)

Derrida'nın Saussure'ün yapısal dilbilim anlayışına karşı olarak oluş-

turduğu yapıbozum yöntemi kavramlarından difference kavranıldığında postmodernizmin dile karşı takındığı tavır da anlaşılacaktır. Postmodernistler de Derrida misali gösteren ve gösterilen arasındaki bağıntıyı reddederler. Derrida, difference kavramıyla anlamın sürekli ertelendiğini ifade eder. Bu sebeple de anlamın sınırlandırılmasının mümkün olmadığını, sınırlandırılmayan anlamın kesinlik kazanamayacağını savunur. Batı felsefesinde birçok önemli anlatı kendini tartışılmaz bir üst anlatı olarak görür. Bu üst anlatılar ilk düşüncedir, metafiziktir bu yüzden sorgulanmalı, eleştirilmeli ve reddedilmelidir. Derrida, bu sorgulama, eleştirme ve reddetme eylemleriyle metindeki anlamın belirsizliğini ortaya koyar. Metindeki anlam belirsizliği aynı zamanda postmodernist düşüncenin ilk ön kabulüdür. Derrida'nın ileri sürdüğü bu düşünce tarzı modernist aklı, bilimselliği reddeder ve postmodernizmin modernizm karşısındaki savunmasını kolaylaştırır. Postmodern dil ile yapıbozumcu anlayış metinde anlamın kesin olarak belirlenemeyeceği noktasında özdeş düşünceleri savunur. Bununla birlikte her iki düşünce tarzı da yapıya ve kesin yargılara karşıdır. İki düşünce tarzında da “özne” etkisizdir. Postyapısalcılıkta da postmodernizmde de özne “dil”dir. Postmodernizm bir açıdan da dil oyunudur. Bu durum Derrida'nın yapıbozum eleştiri yönteminden kaynaklanır. Ama asıl kaynağı Nietzsche'nin nihilizminin 20.yüzyıla damgasını vurmasıdır (Uçan 2008: 472-487) Görüldüğü üzere postyapısalcılık, Kıta Avrupası felsefesinin bir diğer düşünce akımı olan postmodernizmi dil anlayışı bakımından etkilemiştir. Her iki düşünce de Batı felsefesinin metafizik anlayışına karşı çok anlamlılığı savunur.

SONUÇ

Batı felsefesinin varyantı olan Kıta Avrupası felsefesi, analitik felsefeyle birlikte Avrupa'nın düşünce dünyasını şekillendiren felsefe geleneğidir. Daha çok sosyal alanlar üzerinde düşünce ufkunu geliştiren Kıta Avrupası felsefesi geçmiş Kant ve Hegel'e kadar götürülebilir. Hegel, Marks, Kierkegaard, Nietzsche, Husserl, Heidegger, Sartre, Gadamer, Habermas, Derrida, Foucault, Lyotard ve Baudrillard gibi Batı felsefesinde ve dünya düşün alanında iz bırakan düşünürler ve ortaya koydukları düşünce akımları Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisinde değerlendirilmektedir.

Bu düşünce akımlarından biri de Derrida'nın yapıbozum yöntemiyle etkin bir biçimde yön verdiği postyapısalcı felsefedir. Postyapısalcılık sadece felsefe alanında etkili olan bir düşünce akımı değildir. Derrida ile dilbilim, Foucault ile

tarih, Lacan ve Kristeva ile psikanaliz, Barthes ile dilbilim alanında adından söz ettirir. Ancak postyapısalcılığın özünü yapıbozum eleştirisi yöntemi oluşturur.

Derrida'nın yapıbozum yöntemi aykırı bir yöntemdir. Yapıbozum yöntemi, Saussure'ün yapısal dilbilim alanındaki çalışmalarıyla biçim kazanan bir eleştirisi yöntemidir. Saussure'e göre her sözcük/gösterge, gösteren ve gösterilenden oluşan çift yönlü bir değerdir ve anlam bu iki değer arasındaki keyfi ilişkiyle oluşur. Derrida ise bu düşünceye gösteren ve gösterilen ilişkisinin sonsuz ve döngüsel olduğu gerekçesiyle karşı çıkar. Postyapısalcılık, Kıta Avrupası felsefe geleneği içerisinde yapıbozum yönteminin beraberinde getirdiği dil ve anlam konusundaki aykırı duruşu sayesinde öne çıkar. Yapıbozum yöntemiyle Derrida, Batı felsefesinin rasyonalist düşüncesine, metafiziğe karşı bir yıkım çalışması yapar. Çünkü Derrida, Batı düşünce dünyasının sesi önceleyen fikrine karşı yazıyı daha doğrusu metinde bulunan muğlak anlamı önceler.

Postyapısalcı düşünce akımını yapıbozum yöntemiyle, yapıbozum yöntemini ise difference kavramıyla özelleştirebiliriz. Difference, Derrida'nın elinde metinleri yapıbozuma tabi kıldığı bir enstrümandır. Bu enstrüman aynı zamanda Batı felsefe tarihinin temelini de oluşturan düşünce dağarcığını eleştirmek, sorgulamak ve yıkıma uğratmak için de kullanılır. Derrida, metni didik didik ederken anlamı bir sözcükten diğerine taşırken, ertelerken aynı zamanda anlamı da boşluğa düşürür. Postyapısalcı felsefe, postyapısalcı felsefe özelinde de Derrida anlamı kelimedenden kelimeye taşıyarak çoğaltmaktadır. Yapıbozum, metnin söylemek istemediklerini de ortaya çıkarmaktadır. Postyapısalcılık, edebiyatı hem kavram olarak hem de edebî metnin incelenmesi noktasında yöntem yaklaşımıyla etkilemiştir. Önceki kanıların aksine postyapısalcılık edebî metnin incelenmesi, irdelenmesi hususunda bilimsel metinden farksız olduğu düşüncesindedir. Sonuçta her ikisi de bir metne sahiptir ve burada da yine yapıbozum yöntemiyle anlamı çoğaltmak esastır.

Postyapısalcılık dildeki anlamı erteleme ve anlamı çoğaltma hususunda postmodernizmi de etkileyerek Kıta Avrupası felsefesindeki bir düşünce akımına da metin inceleme konusunda öncülük yapar. Postyapısalcılık ve postmodernizm, metinde aranan çok anlamlılık, Nietzsche bakış açısını yansıtmaya ve 'özne'ye yaklaşım konularında benzer bir düşünce ufkuyla yoğurulmuştur.

Postyapısalcı eleştirisi, metin incelemesinde dili temel alır. Eleştirisi anlayışında dili temel alarak Batı felsefesi içerisinde yer alan düşünce akımlarının

kendisini sorgulamasını sağlar. Bu yönüyle Kıta Avrupası felsefesi geleneği içerisindeki diğer düşünce akımlarına nazaran daha ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Postyapısalcılık, Batı dünyasında ezber bozan, anarşist bir düşünce akımı olarak 20.yüzyıl düşün dünyasına mutlak gerçekliği sorgulama, eleştirme fırsatı verir.

KAYNAKÇA

AKAY, Ali (2004), *Tekil Düşünce*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

BİRLİK, Nurten (2019, “Jacques Lacan’ın Yapısalcılık ile Karmaşık İlişkisi”. *DTCF Dergisi* 59/1, 529-542.

CEVİZCİ, Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları

ÇİTİL, Ahmet Ayhan (2012), *Çağdaş Felsefe 1*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

DERVİŞCEMALOĞLU, Bahar (2014), *Anlatıbilime Giriş*. İstanbul: Derghah Yayınları.

DİREK, Zeynep (2012), *Çağdaş Felsefe 2*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

EAGLETON, Terry (2017), *Edebiyat Kuramı Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FOUCAULT, Michel (2014), *Özne ve İktidar* (Çev. Işık Ergüden- Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

JOHNSTON, Adrian (2018, 07 10), *Stanford Felsefe Ansiklopedisi* (Güz 2018 Baskısı). 04 17, 2020 tarihinde www.plato.stanford.edu: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2018/entries/lacan/> adresinden alındı

LACAN, Jacques (2019), *Yine/Hala* (Çev. Murat Erşen). İstanbul: Metis Yayınları.

MORAN, Berna (2013), *Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

SARUP, Madan (2004), *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm* (Çev. Abdülbaki Güçlü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

SAUSSURE, Ferdinand De (1998), *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. Berke Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.

SAYGIN, Tuncay (2010). “Yapısalcılıktan Postyapısalcılığa”. *A. ÖZTÜRK içinde, Postyapısalcılık* (s. 7-34). Ankara: Phoenix Yayınevi.

SEFEROĞLU, Berat Mutluhan (2019, 08 28), Öncül Analitik Felsefe Dergisi. 04 09, 2020 tarihinde www.onculanalitikfelsefe.com: <https://onculanalitikfelsefe.com/analitik-felsefe-nedir-kita-felsefesi-nedir-aralarindaki-farklar-nelerdir/> adresinden alındı

SOMUNCUOĞLU ÖZOT, Gamze (2017), “Yapısalcılık: Kuram ve Yöntembilimsel Sorunlar”. *Turkish Studies*, 735-748.

UÇAN, Hilmi (2008), “J.Derrida ve Dil Bağlamında Postmodernizm”. *Hece Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı* , 467-488.

WEST, David (2020), *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş* (Çev. Ahmet Cevizci). İstanbul: Paradigma Yayınları.

YAVUZ, Hilmi (2002), *Felsefe Yazıları*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

YÜCEL, Tahsin (2005), *Yapısalcılık*. İstanbul: Can Sanat Yayınları.

Emre ÖZSOY

CEDİTÇİ AYDIN MUHAMMED FATİH KERİMİ'NİN FİKİR DÜNYASININ OLUŞUMU

Cemal TEPE

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİNİN POLİS KIYAFETLERİ

Ahmet EDİ - Ceylan TÜRK

KUVÂYİ MİLLİYE KAHRAMANLARINDAN BİRİ "MUSTAFA NECATİ"

Gökhan TEKİR

DOMITIAN'S DACIAN WAR

Ferdi AKBAŞ

**KRUVAZİYER TURİZMİ HAKKINDA YEREL HALKIN FARKINDALIK DÜZEYİNİN
KUŞADASI DESTİNASYONU ÖZELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Aykut KARAKUŞ

**ULUS-DİN İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA YAHUDİ MİLLİYETÇİLİĞİNİN TEMELLERİ
VE POLİTİK YANSIMALARI**

Murat KAYA

JAPON DİNİ VE MİLLİ UYANIŞINDA MOTOORİ NORİNAGA'NIN ETKİSİ

İlker GÜMÜŞ

AYDIN'DA CİHANZÂDE İBRAHİM AĞA KULESİ

İsa KAYIHAN

KITA AVRUPASI FELSEFESİNDE POSTYAPISALCI EDEBİYAT KURAMININ YERİ VE ÖNEMİ

Ahmet Can DEMİR

YABANCILAŞAN EMEĞİN BİREYİ PARÇALAMASI: ÖĞRETMEN (1988) FİLMİ ÖRNEĞİ

ANASAY

anasaydergisi@hotmail.com

e-ISSN 2618-6187
ISSN 2587-2001

9 772587 200005